

Seksuele vrijheid gaat ten koste van intimiteit ¹

Willem Fonteijn

In de jaren zestig, toen de seksuele revolutie de weg plaveide voor vrije seks luidde het credo: seksuele vrijheid voor alles en iedereen. Afgerekend werd met de seksuele beheersingsmoraal die teruggrijpt op het christelijke denken. Met de komst van goede anticonceptie en daarmee het verdwijnen van de angst voor zwangerschap was die moraal passé

In de seksueel tolerante samenleving kregen seksuele minderheidsgroepen een recht op bestaan. De spreekkamers van seksuologen werden in die tijd gevuld met patiënten met vragen over hun seksuele voorkeur: "Ben ik homofiel en hoe vertel ik het mijn ouders?" "Ja, u bent homofiel, maar dat geeft niet. Dat zijn we allemaal wel een beetje." En de seksuoloog hielp de patiënt met emanciperen. Inmiddels zijn de seksuele minderheidsgroepen geëmancipeerd, maar de seksuele individuen lijken een kummervol bestaan te leiden. De seksuele consument is niet verzadigd, heeft minder zin en lijkt er niet gelukkiger op geworden. Onderzoeken doen melding van seksuele burn-out onder paren. Seksueel geweld, verschil in verlangen en gebrek aan seksuele veiligheid zijn thema's die nu aan de orde zijn.

De huidige seksuele moraal is tolerant en liberaal. Vrij baan voor het seksuele individu. Als enige beperking geldt nog dat een seksuele partner geen schade wordt

¹ Een bewerking van dit artikel is eerder verschenen in NRC Opinie, november 1999

berokkend. De tolerante houding van de jaren zeventig is via respect voor zelfbeschikking verschoven naar recht op zelfbeschikking. Een recht dat ontleend kan worden aan de universele verklaring van de rechten van de mens en aan de opvatting van de wereld gezondheidsraad over recht op lichamelijk en psychisch welbevinden. Van jong tot oud van zwaar gehandicapt tot superman, iedereen heeft recht op lust. Menig televisieprogramma wordt opgesierd met een breed scala aan seksuele gedragingen. Platte seksuele fantasieën worden 'live on television' voor een miljoenen publiek uitgewerkt. Ook de kijker heeft recht op lust.

De seksuele moraal is nu een publieksmoraal. Niet langer kijken God, de dominee en de pastoor toe op wat er in bed gebeurt maar Veronica, RTL-4 en SBS-6. Wat wel en niet kan op seksueel gebied wordt bediscussieerd in de media. De escapades van Clinton, ongewenste intimiteiten, pedofiele netwerken zijn topics die prominent op de publieke agenda staan. De morele discussie over seks is van alle tijden, maar wat nieuw is dat deze discussie nu in de publieke arena wordt gevoerd. De morele discussie is als literair en intellectueel thema naar de achtergrond geschoven. Op zich geen reden tot treurigheid; het morele debat werd immers eeuwen lang gedomineerd door dogmatici die vanuit een rationele 'toeschouwersrol' seksuele gevoelens trachtten in te dammen. Nu lijkt het intellectuele morele debat een nieuw soort seksueel taboe te zijn geworden en dat is volgens mij geen winst.

Seksuele fantasieën zijn niet meer particulier maar behoren tot publiek domein. In de media markt is het individu anoniem. Seks is als media item geen persoonlijke ervaring maar bij uitstek een product bedoeld voor media aandacht en goed voor kijkcijfers. "Freedom is just another word for nothing left to loose" zingt Janis Joplin. De seksuele vrijheid gaat gepaard met verlies van het persoonlijke, het particuliere.

De publieksmoraal verhult een leeg individualisme. Een individu wat bang is voor de eigen vrijheid en zich voegt naar de kuddenatuur. Een risicoloos bestaan met een minimum aan eigen verantwoordelijkheid. Vrijen verwordt tot een routine van lichamelijke nabijheid en emotionele afstand. "Zaterdagmorgen voor het wassen van de auto nog even vrijen met elkaar".

De seksuele beleving beweegt zich nu in een vreemd tijdsgewricht. De revolutie is voorbij. Het publiek is seksueel geëmancipeerd en bepaalt zelf wel wat het wel of niet seksueel oorbaar vindt. De beheersingsmoraal is via een permissieve tolerante moraal verschoven naar een publieksmoraal. De huidige seksuologie is te typeren als een liberale seksuologie die gekenmerkt wordt door seksuele zelfbeschikking, emancipatie van seksuele minderheden en een sterke nadruk op het fysiologische karakter van de seksuele respons. Het recht op seksuele zelfbeschikking creëert een seksuele contract relatie met wederzijds respect, maar zonder enige erotiek. Vanuit het perspectief van de filosoof Nietzsche is de huidige seksuele beleving een vorm van 'gleichmacherei', een bloedeloos gebeuren waar alle romantiek en intimiteit uitgeslagen is. De seksuele sapstromen zijn geprogrammeerd. Een vrijplaats voor mannen en vrouwen die zich overleveren aan doctrines uit de jaren zestig over quasi seksuele vrijheid, die hun gevoelens uit doosjes halen. Maar het seksleven van een slaaf leiden. De authentieke erotische beleving is "weggekletst" in praatprogramma's. Dionysus en Eros zijn geannexeerd door commercie en media.

Erotiek is een thema van alle tijden. Socrates verhaalt in de dialoog symposium hoe hij als jongeman van de priesteres Diotima uitleg over de betekenis van Eros heeft ontvangen. Diotima vertelt dat Eros de zoon van Armoede en Vermogen is. Armoede lag tijdens een feestje van Aphrodite te slapen voor de deur. Vermogen komt

aangeschoten naar buiten en valt in slaap. Armoede verleidt en bemint de slapende god. Uit die samenleving is Eros geboren. Eros een tussenwezen, tussen de mensen en de goden. Altijd vol verlangen naar het Schone. Dat is volgens Diotima het wezenlijke van de erotiek, het verlangen naar schoonheid. Men wordt verliefd op een schone jongeling en beseft dan dat schoonheid niet aan deze ene jongeling gebonden is, maar ook aanwezig is in andere schone jongelingen. Gaandeweg kan men zo beseffen dat de ware schoonheid niet in de mensen gevonden kan worden maar aan gene zijde van het bestaan.

Zowel Eros als Schoonheid zijn bij Socrates onpersoonlijke krachten. Verliefdheid en erotisch verlangen worden beschouwd als een stap in de richting van het goede.

Eros is een halfgod met vele gedaanten. Als een kameleon gaat hij door de tijd. Altijd vol verlangen op zoek nieuwe ervaringen.

Nietzsche plaats het erotische verlangen weer midden in de wereld. Het schone bevindt zich midden in de wereld. Erotische verlangens zijn van de wereld. Eros is volgens hem een hebzuchtig verlangen wat kan transformeren naar vriendschap. Toch suggereert ook Nietzsche dat erotiek meer is dan lichamelijke lust; in navolging van Nietzsche wordt dit thema door anderen uitgewerkt. Zo bepleitte de recent overleden Nobelprijswinnaar van de literatuur, Octavio Paz, in een essay over liefde en hartstocht een authentieke beleving van erotische gevoelens. Hij definieerde erotiek daarbij als persoonlijk en gericht op een exclusieve ander. Niet op de idee van het schone, maar op een persoon. Voor de filosoof Levinas is daarbij essentieel dat die ander onbereikbaar is. Over erotiek merkt Levinas op dat de gescheidenheid van de ander binnen de gemeenschap met de ander het genot aangeeft. Juist het onvermogen om de ander te bereiken maakt dat het verlangen naar de ander blijft

bestaan. De erotische betrekking is intersubjectief, verzet zich tegen veralgemenisering, is het tegendeel van een sociale relatie. Erotische liefde transcendeert aan gene zijde van het verlangen. Levinas suggereert dat erotische intimi een gezamenlijke subjectieve werkelijkheid creëren die voorbij de behoefte gaat. Erotische intimiteit is wezenlijk anders dan erotische hartstocht of verliefdheid. Hartstocht is te beschouwen als een extreem voorbeeld van verlangen zonder een (gezamenlijke) toekomst. Erotische intimiteit wordt in zijn vorm gekenmerkt door de authentieke beleving van seksuele nabijheid met een exclusieve zelfstandige ander. De inhoud van de intieme erotische relatie is subjectief, gaat voorbij aan puur lichamelijke behoefte en onttrekt zich aan de seksuologische waarneming.

Tegenwoordig is Eros vermomd als oneindige seksuele consument. Seksuele reflexen zijn programmeerbaar en langs kunstmatige weg op te wekken. Maar seksueel plezier en intimiteit behoren tot het spontane gedrag dat niet te voorspellen is. Zomin als je iemand kan dwingen tot lachen kan je iemand dwingen tot erotische gevoelens. Erotiek is de opwinding ervaren en nemen zoals die komt. Erotiek is door en door lichamenlijk in haar reactie, maar onvoorspelbaar in haar beleving. Een erotische ervaring is individueel, authentiek en zeker niet kunstmatig. Eros valt buiten het domein van de empirische wetenschap en laat zich niet in recht op genieten vertalen.

Met de toename van seksuele vrijheid en emancipatie van seksuele rechten is het erotische verlangen getransformeerd in recht op lust. De publieksmoraal voldoet niet als leidraad voor de individuele erotische beleving. De publieksmoraal anonimiseert. Dit terwijl de erotische betrokkenheid juist personifieert. Rechten kan je afdwingen. En dat suggereert dat je genieten kan afdwingen. De seksuele consument claimt

recht op lust, maar staat als het om intimiteit gaat met lege handen. Intimiteit verzet zich niet zozeer tegen rechten, maar kan in zo'n wereld gewoon niet bestaan.

Erotische intimiteit is een subjectieve geestverruimende ervaring waar de onbereikbare, aanraakbare ander voor nodig is. Erotische intimiteit is bij uitstek gezamenlijk. Het vergt een zelfbewuste nieuwsgierigheid naar de erotische partner. Seksuele rechten en intimiteit gaan niet samen. Voor wat erotische intimiteit is kunnen we beter eerst te rade gaan bij minnaars en minnaressen, filosofen, kunstenaars en dichters.

Zoveel mag nu duidelijk zijn: seksuele intimiteit laat zich niet objectiveren. Seksuele intimiteit laat zich alleen als intersubjectieve ervaring benaderen. Wat betekent dat nu voor de praktijk van alledag? Wat betekent dit bijvoorbeeld voor paren die zich melden met verschil in verlangen?

Stelt u zich de volgende casus voor: een vrouw van 40 jaar heeft recent een borstampuatie ondergaan in verband met een Mamma carcinoom. De operatie is goed geslaagd en er zijn geen verdere uitzaaiingen gevonden. Na de operatie heeft patiënte geen zin meer in vrijen. Ze vindt zichzelf lelijk geworden en ook al zegt haar echtgenoot dat hij haar nog steeds aantrekkelijk vindt, kan ze niet geloven dat ze nog aantrekkelijk voor hem was. Bij een seksuele toenadering wijst ze hem af. Patiënte moppert op van alles en nog wat en de echtgenoot trekt zich terug achter zijn PC. Dit leidt tot spanningen in de relatie en met deze klacht wordt het paar verwezen.

De beleving van het lichaamsbeeld is subjectief. Wel of niet aantrekkelijk gevonden worden kan je niet in maat en getal vastleggen, niet echt objectiveren. In die zin is het begrijpelijk dat het niet echt uitmaakt wat de echtgenoot zegt. Van belang is dat

de echtgenoot contact kan maken met de subjectieve beleving van patiënte. Bij verdere exploratie blijkt de subjectieve beleving gelaagd en complex. Meerdere gevoelens en betekenissen spelen een rol. Patiënte verlangt naar intimiteit, voelt zich kwetsbaar en is bang voor afwijzing. Deze tegenstrijdige gevoelens kan ze niet integreren en ze lost dit op door seksuele intimiteit te vermijden en aan toenadering te ontsnappen. Hiermee neemt haar frustratie toe en die uit ze door over allerlei zaken te mopperen. De echtgenoot kan geen contact maken met haar onderliggende gevoelens, wordt geconfronteerd met een afwijzende en mopperende echtgenote en lost dit op door intimiteit te vermijden en zich achter zijn PC te vermaken. Van belang is dat beiden contact kunnen maken met de onderliggende gevoelens en betekenissen over en weer. Dat beiden zich kwetsbaar durven tonen naar de ander. Dat kan echter alleen als beiden de angst voor afwijzing kunnen doorleven en overwinnen. Dit is precies wat er in de spreekkamer bij de seksuoloog is gebeurd. De echtgenote heeft in het bijzijn van haar echtgenoot de tegenstrijdige gevoelens en betekenissen, haar verlangen naar intimiteit, haar angst voor afwijzing, kunnen verwoorden en kunnen tonen. De echtgenoot heeft begrip getoond en empathisch gereageerd. Met dat het contact herstelt is, de angsten zijn getoond en doorleefd ontstaat ruimte voor nieuwe intimiteit en de seksuele intimiteit kan weer beleefd worden.

Wat deze casus toont is dat intimiteit meer is dan het delen van seksuele opwinding, dat het vooral gaat om open te staan voor elkaars belevingen, positief of negatief. Met dat deze gevoelens zijn gezien en erkend ontstaat ruimte voor nieuwe intimiteit. Een intimiteit die te typeren valt als een intersubjectieve ervaring. Voorbehouden aan dit paar en voor buitenstaanders niet direct toegankelijk. Het intieme laat zich wel

therapeutiseren, is voor verbetering vatbaar. Aan de therapeut stelt dit de nodige voorwaarden met betrekking tot empathie, en respect voor de autonomie van het paar. Al te licht kan het intersubjectieve verloren gaan door een poging de ervaring in maat en getal te objectiveren. Waar het objectieve zich aandient is geen ruimte voor het (inter)subjectieve.

Deze casus verschilt niet wezenlijk van andere cases. Telkens opnieuw gaat het om het verkennen van subjectieve seksuele belevingen en partners te leren open te staan voor elkaars ervaringen. Seksuele disfuncties gaan gepaard met een scala van gevoelens en betekenisgeving. Het leren tonen van de eigen seksuele gevoelens en betekenisgeving, ervaren van de eigen kwetsbaarheid en het empathisch ontvangen door de seksuele partner creëert mogelijkheden voor het intensiveren van de seksuele intimiteit.

Waar stemmen staken

- pijn verjaagt

wat teder was,

zachte vingers

niet meer raken

aan vochtig verlangen

verborgen in een dode zee,

onstuimigheid, gedempt

in duistere schrale crypten -

zuchtend wensen

wat gegeven was,

croont zij weer

haar wonderlijke
klanken.

Een trom
stuwt diepe bassen
in het ritme van weleer
sluipend, strelend
nimmer slapend
keer op keer.

Atijd weer
klinkt daar de roep
van zwoelend smachten
en altijd weer
stroomt passie
brekend
door het hart van stenen tijd.